АРХЕОЛОГІЯ

Супруненко О. Б.

ЕНЕОЛІТИЧНІ КОМПЛЕКСИ ПЕТРАШІВСЬКОГО КУРГАНУ В ОКОЛИЦЯХ КОМСОМОЛЬСЬКА

Полтавська експедиція ДП НДЦ «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України і Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації влітку 2011 р. дослідила поодинокий курган у с. Петрашівці Кременчуцького р-ну Полтавської обл., в правобережній заплаві р. Сухого Кобелячка (ліва притока Дніпра), що займав край підвищення мису першої тераси безпосередньо в межах села.

Ця споруда середніх розмірів виглядала в цілому як нетиповий поховальний об'єкт, з досить низькою надзаплавною топографією, розташований на невисокому правому березі над місцем впадіння до степової річки невеликої притоки (рис. 1). Ще до початку досліджень це дозволяло припускати досить ранній час зведення насипу [1, сс. 9 — 10]. З північного сходу над ним височіла ділянка плато лівого високого берега Дніпра, на краю якої здіймався на 6 м угору насип Зозулиної могили — найбільшого кургану групи I поблизу с. Салівки Кременчуцького району [2, с. 134, рис. 1, 9]. До речі, в його основі відзначені залишки кільцевої викладки з брил граніту — кромлеху значного діаметру [3, сс. 61 — 62], що характерно саме для енеолітичних поховальних старожитностей цього мікрорегіону Полтавщини та більш південних степових ділянок Подніпров'я.

У стратифікованому кургані висотою 1 м і діаметром 34 м простежено шість насипів та одна досипка, виявлено 17 поховань від епох енеоліту-бронзи до кін. XVIII ст., 8 ям, стела, вогнище, об'єкти нового часу (рис. 2, 1 — 2).

У східній частині споруди, в масиві первинного насипу круглої в плані форми з темного ґумусованого супіску на мулистій основі, діаметром близько 7 м і висотою 0,4 — 0,5 м, містилася «кам'яна скриня» (поховання 3), влаштована з рівня похованого ґрунту.

Поховання 3 (основне для насипу I) відкрите за 5,1 м на схід, на глибині 0,3 м від його умовного центру (далі — УЦ) (рис. 2, 1), на рівні залягання мулистої підсипки і стародавнього похованого ґрунту з підвищеного краю схилу. Воно досліджувалося з глибини 0,3 м і містилося у п'ятикутній в плані кам'яній гробниці-цисті, складеній з плит і брил сірого граніту та перекритій стелоподібними плитами з того ж каменю, зорієнтованій за довшою віссю майже в меридіональному напрямку. Цисту утворювали поставлені чи викладені у ближчому до вертикального положення плитчасті блоки рваного граніту, простір між якими був заповнений меншим камінням переважно аморфних форм. Гробницю перекривали три товсті стелоподібні плити: дві — прямокутної форми зі скругленими

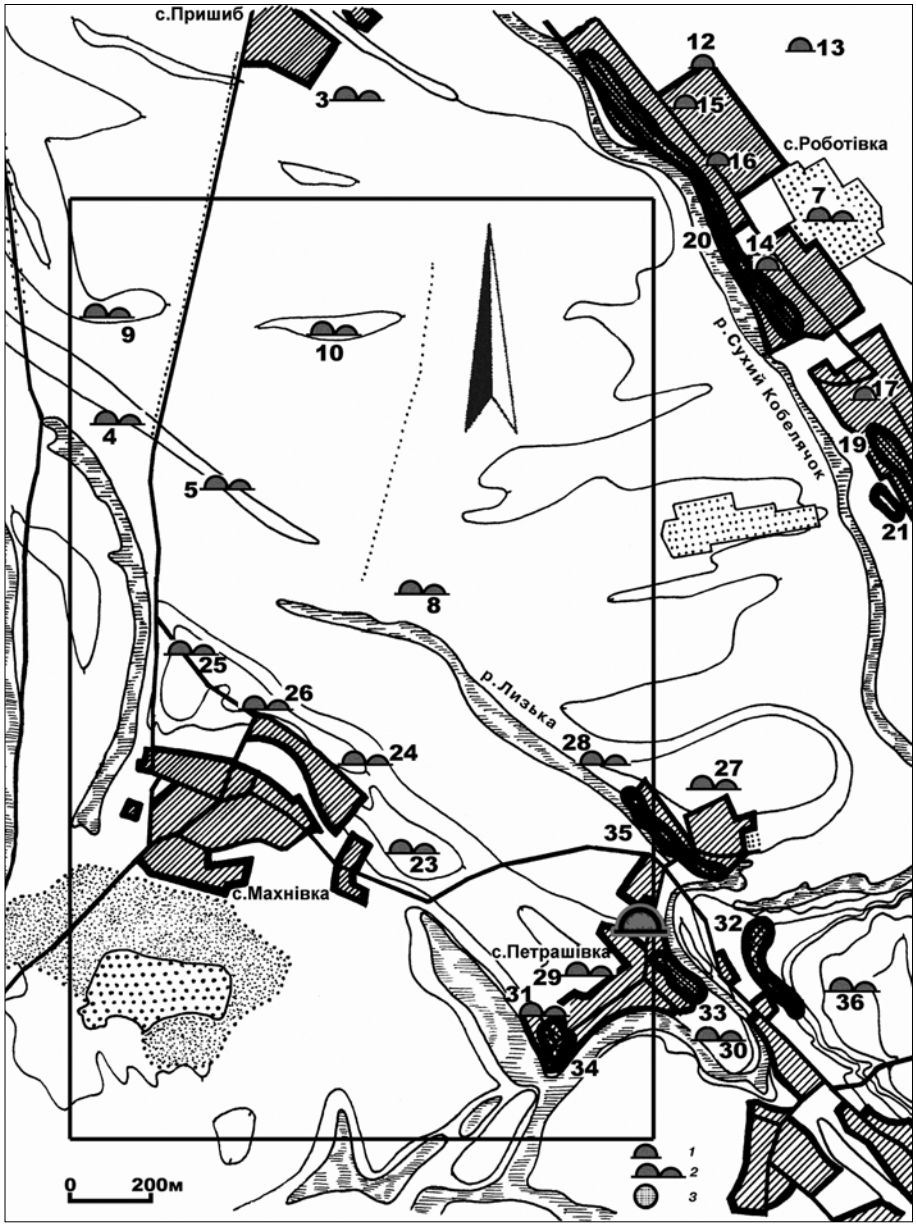

Рис. 1. Схема розміщення археологічних об'єктів в пониззі Сухого Кобелячка, з позначенням дослідженого кургану № 1 у с. Петрашівці.

Умовні позначення: 1 – кургани; 2 – групи курганів; 3 – територія поселень.

Пришиб. Групи курганів: 3 – IV; 4 – II; 5 – III; 7 – V; 8 – VI; 9 – VII; 10 – VIII; кургани: 12 – II; 13 – III; 14 – IV; 15 – VI; 16 – VII; 17 – IX; Роботівка. Селища і поселення: 19 – Роботівка I; 20 – Роботівка II; 21 – Роботівка III; Махнівка. Групи курганів: 23 – I; 24 – II; 25 – III; 26 – VI; Петрашівка. Групи курганів: 27 – I; 28 – II; 29 – III; 30 – VI; 31 – V; поселення: 32 – Петрашівка I; 33 – Петрашівка II; 34 – Петрашівка III; 35 – Петрашівка IV; Салівка. 36 – група курганів Зозулиної могили.

кутами, одна — п'ятикутна, як виявилося, зміщена з попереднього положення наприкінці XVIII ст. (рис. 3, 1). Для встановлення гранітних каменів стінок цисти у ґрунті пагорбу відкопувалися канавки по контуру споруди шириною 0,25 — 0,8 м і завглибшки 0,25 — 0,3 м або 1,2 — 1,25 м від УЦ, заповнені сірочорним за кольором щільним супіском, інколи — з уламками ліпного посуду та вуглинами. Вага використаних каменів становила — від 1 — 5 до 220 — 250 кг (найважчі — плити

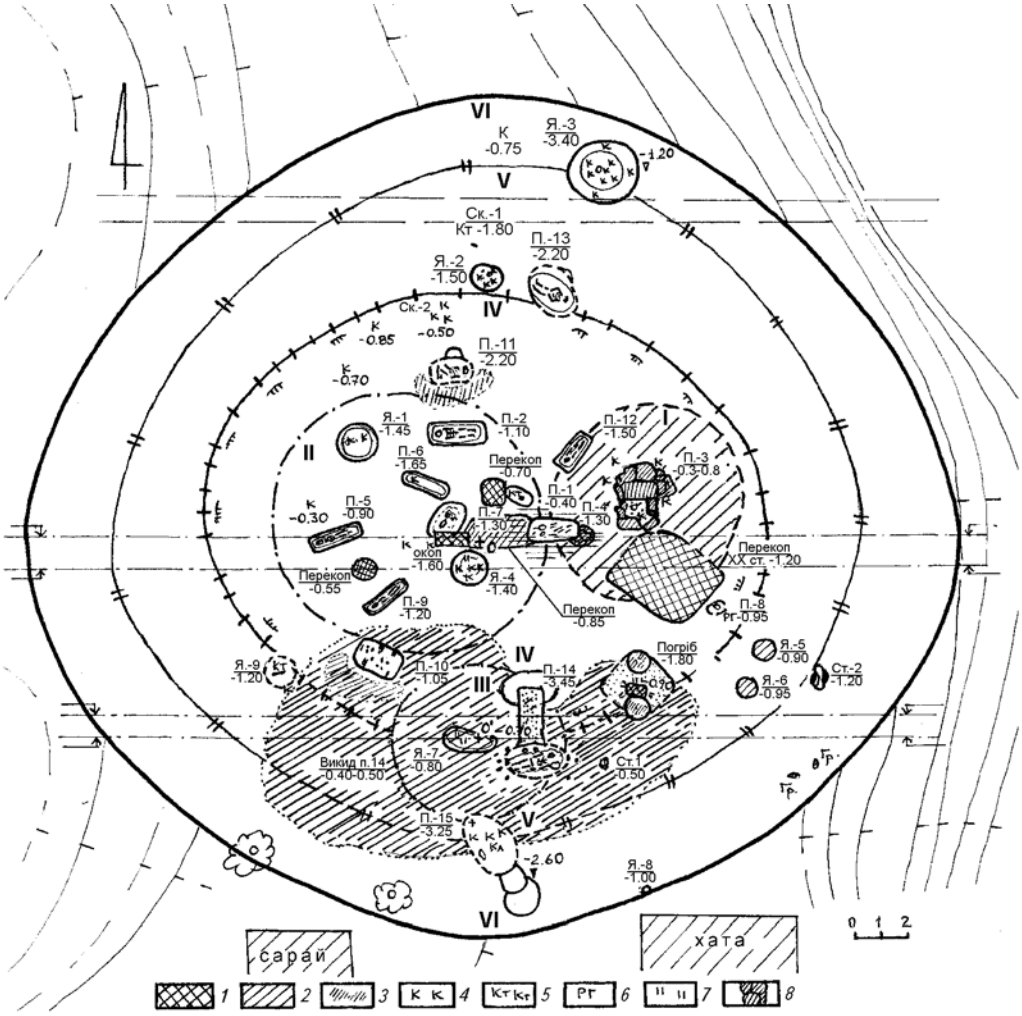

1

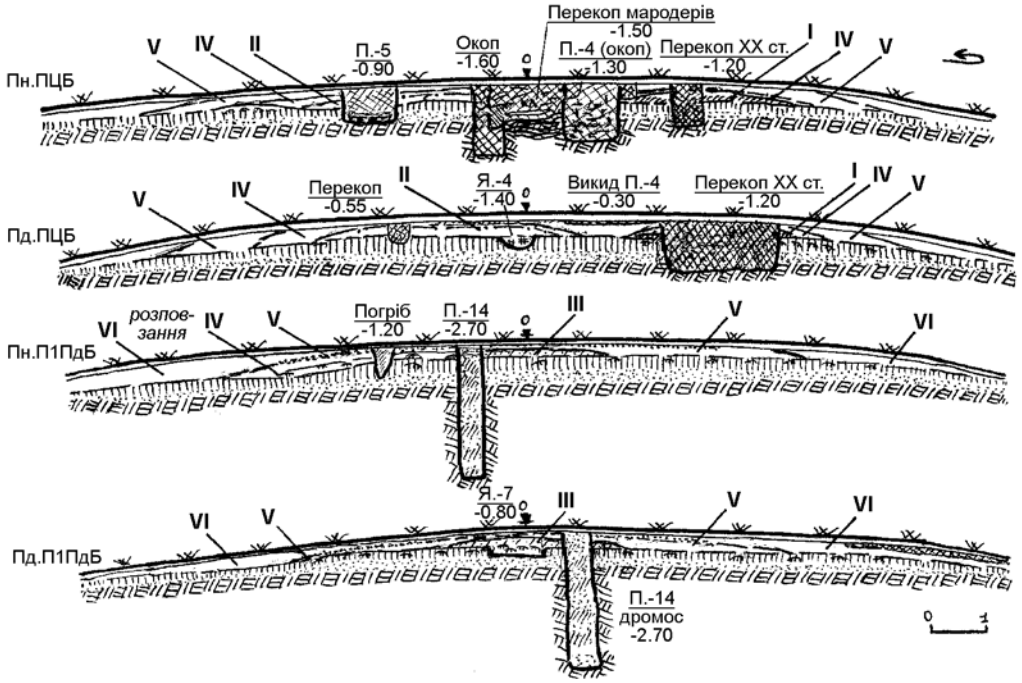

2

Рис. 2. 1 – 2. План та профілі бровок кургану № 1

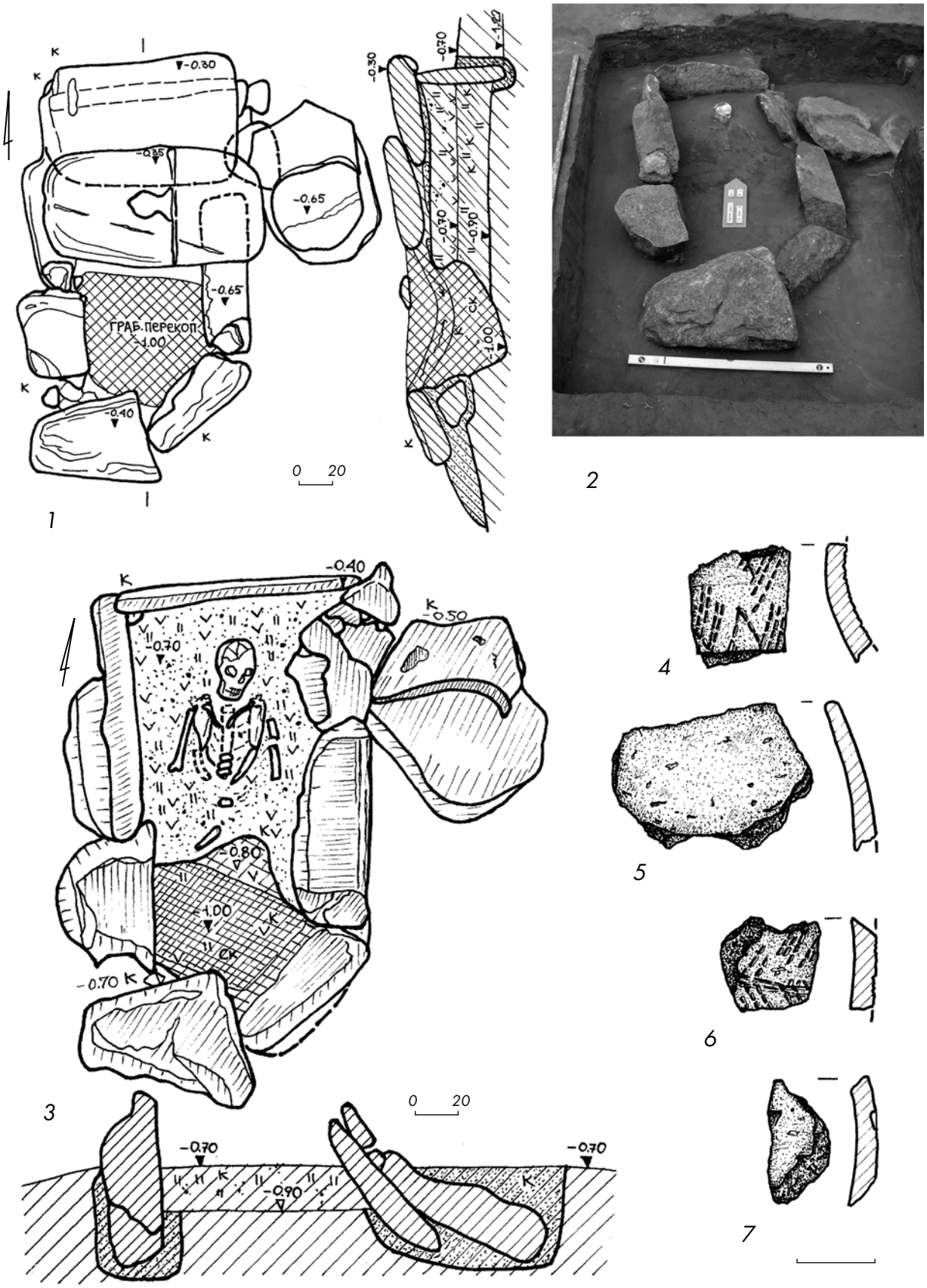

Рис. 3. Курган № 1. Поховання 3. 1 – план перекриття гробниці-цисти та її перетин, 2 – 3 – плани поховання, 4 – 7 – фрагменти кераміки з поховання

перекриття). Верхня частина перекриття залягала на глибині — 0,3 — 0,4 м, камені стінок гробниці — 0,4 — 0,5 м, а їх основа — 1,2 — 1,25 м від УЦ.

Наведемо опис і розміри елементів перекриття гробниці (з півночі на південь: форма, висота, ширина, товщина, особливості): 1) прямокутна плита зі скругленими кутами, з пласкою основою сколу, що походила з поверхневих відслонень, вивітреною й оббитою ближче до кутів зовнішньою поверхнею, підпрямокутним давнім сколом на одному з кутів. За формою блоку, плита відповідає обрисам стел з округлим головним виступом, типу III В, за Є. Ю. Новицьким [4, сс. 22, 24, табл. I]; 1,16 — 1,20 х 0,70 — 0,76 х 0,14 — 0,16 м; 2) прямокутна плита зі скругленими кутами та пласкою сколотою основою, вивітреною й оббитою ближче до кутів зовнішньою поверхнею. На ній помітна смуга вивітрювання (до рівня вміщення у ґрунт в якості стели), від якої опускалося рельєфне (не збите під час обробки) поверхневе розширене, схоже на фалічне, зображення, довжиною 0,26 м і висотою (в рельєфі) 0,8 — 1,2 см. За формою блоку, плита відповідала обрисам стел з округлим головним виступом, типу III В, за Є. Ю. Новицьким [4, сс. 22, 24, табл. I]; 1,3 х 0,64 — 0,68 х 0,12 — 0,17 м. Друга плита на 1/5 частину перекривала з південного боку першу на перекритті цисти; 3) зміщена зі свого попереднього положення над південною частиною гробниці у північносхідний бік ще одна масивна п'ятикутна плита, з оббитими і вивітреними краями, рельєфним природним уступом на зовнішній пласкій поверхні, подібна до стел із загостреним верхнім краєм, типу II Б, за Є. Ю. Новицьким [4, сс. 22, 23, табл. I]; 0,92 х 0,76 — 0,8 х 0,12 — 0,22 м.

До наведеного варто додати і порядовий опис та розміри кам'яної конструкції основи гробниці, тобто, умовно її стінок (починаючи від північної плити, за рухом годинникової стрілки: форма, висота, довжина, ширина): 1) тонка плита підпрямокутних обрисів з оббитими краями, взята з поверхневих відслонень, з вивітреною із одного боку гладкою поверхнею, зверненою до середини гробниці; 0,75 — 0,87 х 1,13 х 0,06 — 0,11 м; 2) кутовий рваний камінь (північносхідний кут) підтрикутних обрисів; 0,26 х 0,24 х 0,25 м; 3) п'ятикутної призматичної форми брила рваного граніту зі вкрапленнями діоритових прожилок, з пласкою верхньою поверхнею; 0,7 х 0,55 х 0,41 м; 4) нерівномірно видовжений рваний блок граніту з поверхневих відслонень, однією рівною вивітреною гранню, зверненою у зовнішній бік; 0,82 х 0,98 х 0,26 — 0,34 м; 5) видовжений плитчастий рваний блок сірого граніту з оббитими кромками, що утворював південносхідний кут цисти; 0,78 х 0,72 х 0,28 — 0,31 м; 6) підтрикутний у плані, розширений донизу рваний камінь з пласкою основою (південнозахідний кут); 0,81 х 0,74 — 0,8 х 0, 53 — 0,6 м; 7) скруглений рваний блок з однією рівною вивітреною площиною, зверненою до середини гробниці; 0,78 х 0,71 х 0,44 м; 8) масивний і найважчий в основі гробниці нерівномірної товщини плитчастий уламок, з однією рівною вивітреною поверхнею, зверненою до середини цисти; 0,88 х 1,16 х 0,14 — 0,34 м; 9) кутовий (північнозахідний кут) округлий камінь з відслонень без помітних слідів обробки, використаний в якості опори для встановлення двох плит граніту; 0,18 х 0,12 — 0,15 х 0,08 — 0,1 м (рис. 3, 1 — 2).

Простір між стиками плит, нерівностями великих рваних каменів закладався здебільшого сколотим під час встановлення стінок гробниці гранітним щебенем і дрібними уламками каменю розміром від 0,03 х 0,1 х 0,05 до 0,07 х 0,2 х 0,12 м. Останніх збережених (що не розкришилися) каменів було 12.

Зовнішні розміри цисти — 1,45 х 2,38 м, розміри внутрішнього обсягу гробниці — 1,72 — 1,80 х 0,62 — 0,96 м, площа внутрішньої частини — близько 1,1 м^2; зовнішні розміри канавок під встановлення плит стінок гробниці — 2,15 х 2,40 м. Розміри цисти з переміщеною плитою перекриття — 2,10 х 2,65 м, висота гробниці від основи — 0,72 — 0,83 м.

Заповнення цисти виявилося темносупіщаним і досить щільним. Воно містило два чітко відділені тонким піщаним прошарком шари рівномірної товщини — по 0,18 — 0,19 м. Верхній складав просипаний між щілинами каменів коричнево-сірий супісок з гранітною крихтою від плит перекриття, окремими вуглинами і крупинками яскравочервоної та рожевочервоної вохри. Під ним містилося досить рівне дно гробниці, на якому і було розміщене поховання. Нижче, під тонким (1 — 2 мм) прошарком світлого материкового піску, залягав мішаний супіщаний ґрунт світло-сірого і коричнюватого кольорів з численними вуглинами, тонкими горілими гілочками та стеблами болотяної рослинності, уламками ліпного посуду, окремими шматочками кісток дитячого скелету, фрагментами черепа дитини. Переважна більшість уламків енеолітичної кераміки походила саме з цього шару вирівнювання дна й ущільнення встановлених елементів кам'яної конструкції тільки-но спорудженої гробниці і не мала слідів окатаності. До речі, цей шар був ідентичний засипці кам'яних блоків в канавках.

Південна частина заповнення була перемішаною, зритою на площі близько 0,5 х 0,7 м. До перекопу вели кілька нір землериїв, а стелоподібна плита перекриття над ним виявилася відсутньою. Її свого часу змістили з попереднього положення на північний схід — на 1,2 м — і кинули поряд із цистою. Вміст перекопу, глибиною близько 1 м від УЦ, засвідчував, що тут здійснювалися пошуки якихось «дорогоцінних» предметів. А в зритому ґрунті знайдена стінка сіроглиняної гончарної посудини другої половини XVIII ст. та уламок зеленого пляшкового скла від штофу, котрі вказували на час проникнення до гробниці.

Захоронення було влаштоване для чоловіка у віці 35 — 40 років з не визначеним зростом, останки якого збереглися більше, ніж наполовину (рис. 3, 3). Його рештки у надто струхлому стані представлені переважно уламками кісток і скупченнями кісткового тліну, що вказували на випростану на спині горілиць позицію, вірогідно, з незначно підігнутими і викладеними нешироким ромбом ногами, положення яких так остаточно і не встановлене через руйнування залишків скелету перекопом. Місцезнаходження плечових кісток рук вказує на їх розташування вздовж тулуба. Інших відомостей щодо пози небіжчика не отримано.

Майже все дно могили встилав тонкий шар зотлілих решток берести, поверхня якої була всуціль всипана бурокоричневою вохрою, помітною і на кістках скелету. У північнозахідному кутку цисти знаходилася округла пляма яскравочервоної вохри діаметром 10 х 11 см і товщиною 0,5 см. Поряд з нею та на кістках відзначені кілька невеликих грудочок такої ж вохри розміром від 0,2 х 0,3 х 0,3 до 0,5 х 0,4 х 0,8 см, а також вохристі шматочки залізистого кварциту. Зі знахідок у заповненні поховання трапився єдиний невеликий уламок стінки ліпної посудини.

Більша кількість знахідок містилася у підстилаючому дно могили шарі «ущільнення» деталей гробниці. Звідси походило більше десятка уламків ліпного посуду з чіткими сколами, крупинки яскравочервоної вохри, дрібні шматочки мушлів річкових черепашок, численні вуглини, сколи емалі молочних зубів і уламки черепа дитини у віці 6 — 7 років.

Знахідки. 1. Фрагмент шийки ліпного горщика із горизонтально загладженою гребінцевим штампом поверхнею, прикрашеного відбитками п'ятиелементного гребінця у вигляді двох смуг високого зиґзаґу, між яким вміщені скошені «бахромою» відтиски того ж штампу (рис. 3, 4). В тісті — органіка, білі волоски і сліди вигорілих мушель. Розміри — 2,4 х 2,7 см. Походить із заповнення поховання 3.

2 — 7. Уламки стінок ліпного горщика зі вкритою ялинковими відбитками дрібнозубчастого гребінцевого штампу зовнішньою та загладженою внутрішньою поверхнями (рис. 3, 6), з крихким пористим тістом із домішками мушель, білих волосків і вигорілої органіки сірого кольору. 6 уламків. Розміри — від 0,9 х 1,3 до 2,2 х 2,4 см. Походять з підсипки під похованням.

8 — 11. Фрагменти стінок (2 од.) і плаского денця (2) ліпного горщика із загладженою поверхнею, з пористим тістом з домішками мушель та вигорілої органіки сірого кольору, ангобованого сумішшю глин бруднокоричневого кольору (рис. 3, 5). 4 фрагменти. Розміри — від 1,3 х 1,8 до 4,1 х 4,2 см. Виявлені у підсипці гробниці під похованням та у заповненні канавок від спорудження гробниці.

12 — 15. Уламки стінок (3 од.) та плаского денця ліпного горщика із вкритою гребінцевими розчосами внутрішньою і загладженою зовнішньою поверхнями (рис. 3, 7), з крихким пористим тістом із домішками мушель, білих волосків і вигорілої органіки сіро-чорного кольору. Розміри — від 1,1 х 2,1 до 3,2 х 3,1 см. Походять із підсипки під могилою. 4 уламки.

16. Грудочки залізистого кварциту дрібні, підокруглих і видовжених аморфних форм. 3 од., розміром від 0,3 х 0,2 до 0,9 х 1,2 см.

Основне поховання 3 первісного кургану — так звана квітянська (або постмаріупольська для просторів Орільсько-Самарського межиріччя) кам'яна гробниця енеолітичного передстепового і степового населення Середнього та Нижнього Подніпров'я [1, сс. 16 — 18; 5], за типом віднесена до мегалітичних кам'яних поховальних споруд-цист [6, сс. 114 — 116], безсумнівно, є найвиразнішим поховальним комплексом Петрашівського кургану.

На північний та південний захід від поховання 3, ближче до західної поли первісного насипу, з рівня стародавнього похованого ґрунту були споруджені жертовні ями 1 і 4. Поряд з ними був влаштований ще один — дещо пізніший поховальний комплекс у складі двох поховальних споруд (захоронень 6 і 7), підсипка над якими й утворила насип II дослідженого кургану (рис. 2, 1). Він споруджувався з сіро-чорного супіску і досягав висоти 0,5 м при діаметрі 9,5 х 11 м, прилягаючи східною полою до насипу I. Навколо обох первісних курганів решток рівчаків не простежено.

Поховання 6 (основне для насипу II) виявлене за 2,25 м на північний захід, на глибині 1,65 м від УЦ (рис. 2, 1). Здійснене з рівня стародавньої денної поверхні край західної поли первісного насипу I; досліджувалося з глибини 1,5 м. Містилося в овальній у плані видовженій, незначно розширеній до північного заходу материковій ямі, стінки якої дещо звужувалися до рівного дна. Її розміри на рівні виявлення — 0,6 — 0,75 х 1,85 м, по дну — 0,55 — 0,7 х 1,8 м (площа — близько 1 м^2) (рис. 4, 1). Яма була зорієнтована за довшою віссю з північного заходу на південний схід. Заповнення сіро-коричневе супіщане однорідне, зі слідами вуглинок від горіння трави. Заглиблена в материк яма, вочевидь, призначалася для дитини. Гіпотетично, можна припустити орієнтацію небіжчика головою на північний захід горілиць, з випростаною позою тулуба.

На дні в центрі знаходилося невиразне скупчення рослинного тліну та пара дрібних уламків ліпної кераміки; з південно-східного боку — крупинки крейдянистого піску.

Знахідки. 1. Фрагмент відігнутого краю вінця ліпного горщика із загладженою до лискування поверхнею, з домішками дрібного піску, жорстви та білих волосків у щільному тісті сірого кольору, розміром 1,4 х 0,5 см (рис. 4, 2). Реконструйований діаметр вінця горщика становив 21 — 22 см.

2. Уламок придення цього ж ліпного горщика, із загладженою до лискування поверхнею, з щільним тістом із домішками дрібного піску, жорстви та білих волосків сірого кольору (рис. 4, 3). Розміри фрагмента — 1,7 х 2,7 см.

Поховання 7 досліджене за 0,9 м на захід, на глибині 1,3 м від УЦ (рис. 2, 1). Яма, влаштована з рівня поверхні насипу II. Мала овальну у плані видовжену форму, материкове сплощене дно, стінки до якого скруглювалися в основі. Досліджувалася лише нижня її частина. Розміри ями на рівні виявлення — 1,2 х 1,4 м (площа — близько 1,6 м^2), південна частина була знищена траншеєю 1941 р. Яма зорієнтована за довшою віссю з півночі — північного сходу на південь — південний захід. Заповнення — сіро-коричневе однорідне супіщане, зі слідами численних вуглин від горіння трави та гілок кущів Більшу частину ями, ближче до центру, вкривали рештки коричнево-бурого тліну органіки — підстилки рослинного походження, всипані вохрою темно-червоного кольору і численними вуглинами, з-поміж яких вирізнялися горілі рештки гілочок і жердин, крупинки крейди. Поверх них були помітні цяточки яскраво-червоної вохри (рис. 4, 4).

У північній частині ями відзначені сліди прямокутної подушечки з груботканого текстилю (20 х 45 см). Ця деталь поховання була викладена за довшою віссю у близькому до широтного напрямку (4). Посередині знаходився великий круглий циліндричний шматок сформованої вохристої мінеральної фарби темно-червоного кольору (5), а поряд — купки темно-червоно-бурої фарби (2). Зі східного боку розміщувалися дві округлі тонкі плями вохри темно-коричневого кольору з червоним відливом (1), а із західного боку — ще одна кругла, діаметром 6 — 7 см, пляма такої ж фарби в оточенні вуглин. З південного боку від вохристого «циліндру» знайдене мініатюрне знаряддя з кременю (+), а також ромбічної форми плаский уламок рожево-коричневого залізистого кварциту.

Південніше описаних предметів відзначене розплиле скупчення так званої «остеокерамічної» маси, що містила органіку, крейду, каолін та вохристі домішки у вмісті, відзначаючись сіро-рожевим кольором (3). Скупчення мало підтрикутні обриси і розміри 32 х 35 см, при товщині 2 — 3 см. Воно може розглядатися як рештки розвалу пари статуеток або окремої статуетки.

У заповненні ями були наявні дрібні уламки кісток маленької дитини. Загальна спрямованість їх залягання вказувала на північно-східне орієнтування небіжчика.

Вздовж поперечної вісі ями (із заходу на схід), в рядочок, простежені рештки трьох заглибин від кілочків у вигляді круглих ямок, діаметром 2 — 3 см і глибиною 5 — 7 см, встановлених на відстані 0,32 — 0,35 м одна від одної в материковому піску (6). Ямки були заповнені однорідним сіро-чорним супіском із залишками струхлого дерева. Вірогідно, останні слугували своєрідною опорою текстильного пологу-савану.

Виходячи з наведеного вище, материкова яма призначалася для поховання дитини.

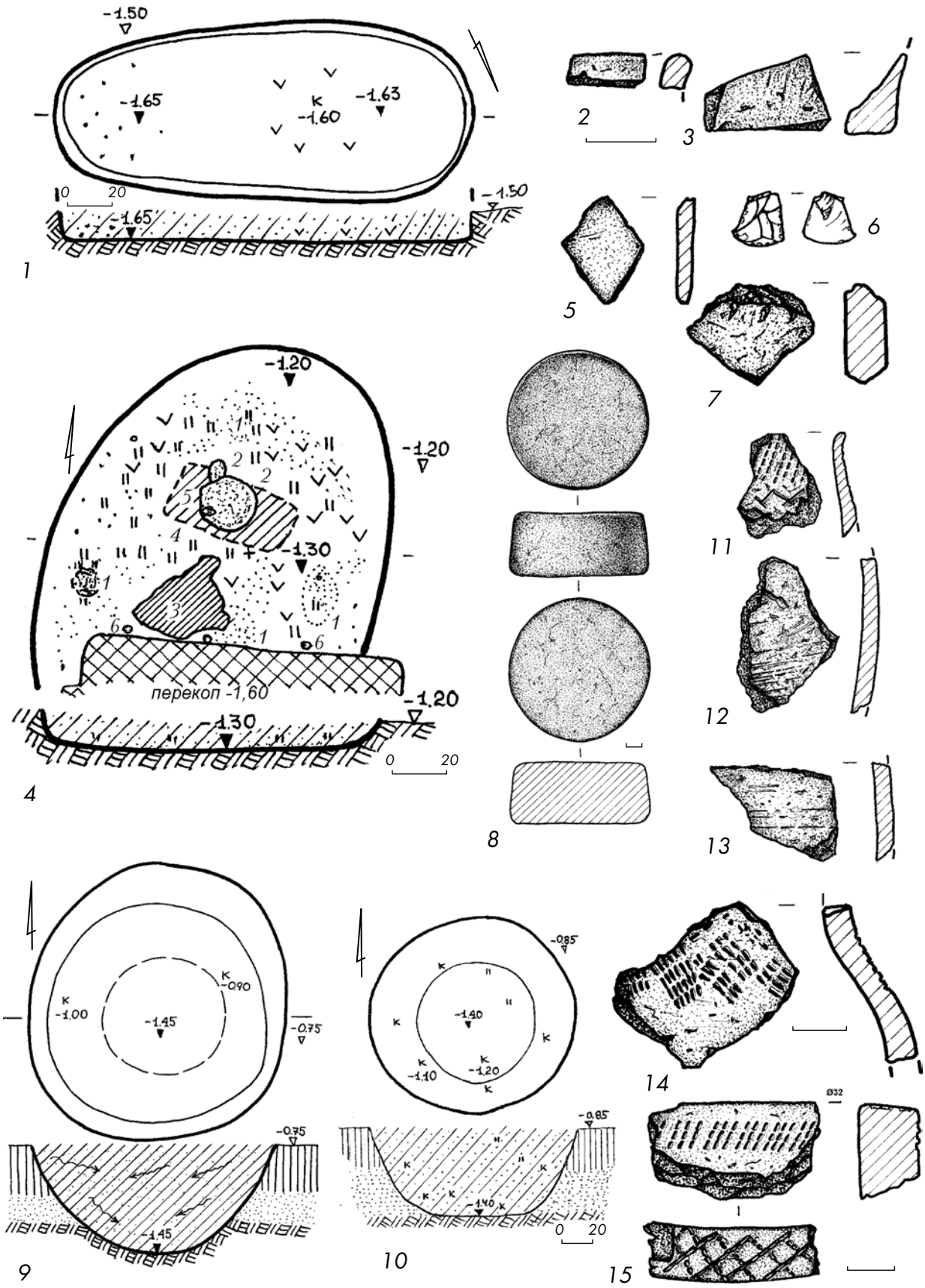

Рис. 4. Курган № 1. 1 – поховання 6. 2 – 3 – фрагменти кераміки з п. 6; 4 – поховання 7, 5 – 8 – знахідки з п. 7; 9 – яма № 1; 10 – яма № 4; 11 – 14 – фрагменти кераміки з ям; 15 – фрагмент кераміки з насипу

Знахідки. 1. Мініатюрне знаряддя на відщепі сіро-коричневого напівпрозорого кременю — вкладень трапецієподібної форми, з дрібною ретушшю вздовж кромок та підтесуванням на зворотному боці — 0,8 х 1см (рис. 4, 6).

2. Ромбічний за формою плаский уламок залізистого кварциту — іграшка-? рожево-коричнюватого кольору. Розміри — 0,4 х 1,3 х 2, см (рис. 4, 5). Є подряпини.

3. Зрізано-конічний виріб з вохри рожево-червоного кольору, з двома сплощеними рівними основами, старанно сформованою і загладженою поверхнею, з білими крейдяними включеннями (рис. 4, 8). Висота — 5,4 см; діаметри основ: верхньої — 12,2 см, нижньої — 12,6 см; маса — 0,45 кг.

Обидва поховання належать до кола захоронень енеолітичного квітянського населення і пов'язуються зі спорудженням насипу II дослідженого кургану.

Яма 1 виявлена за 5,25 м на північний захід від УЦ. Влаштована з рівня стародавньої похованої поверхні під насипом II кургану на незначному підвищенні; досліджувалася з глибини 0,75 м від УЦ. Це — округла в плані, доведена до материка, зі скругленими стінками і дном яма, з розмірами по верху — 1,6 х 1,8 м, а в передденні — 0,7 х 0,75 м (площа — близько 2 м^2), глибиною 1,45 м від УЦ (рис. 4, 9). Заповнення сіросупіщане однорідне, зі слідами затьоків. У щільному вмісті виявлено кілька дрібних уламків ліпного посуду.

Знахідки. 1 — 3. Фрагменти стінок ліпних горщиків із загладженою поверхнею. Один з них прикрашений візерунком у вигляді трикутникових композицій, нанесених відбитками дрібнозубчастого штампу кутами донизу (рис. 4, 14), інші — зі слідами розчосів гребінцевим штампом внутрішньої і зовнішньої поверхонь, домішками органіки та вигорілої черепашки у щільному пористому тісті світло-коричневого і палевого кольорів. 3 од. Розміри — від 1,3 х 1,6 до 3 х 3,5 см.

Яма була супроводжуючим об'єктом енеолітичного поховання 3.

Яма 4 досліджена за 0,3 м на південь — південний захід від УЦ. Влаштована з рівня поверхні південно-західної поли насипу II, досліджувалася з глибини 0,85 м від УЦ. Це — кругла в плані за обрисами заглибина, доведена до передматерика, зі стрімкими зверху і похилими в основі, дещо скругленими стінками та вирівняним дном (рис. 4, 10). Її розміри по верху — 1,3 х 1,4 м, по дну — 0,7 х 0,8 м (площа — близько 1,3 м^2), глибина — 1,4 м від УЦ. Заповнення сіро-чорне супіщане однорідне, з дернинами чорного кольору у вмісті, слідами вуглин від горіння гілочок кущів. Яма заглиблена у похований ґрунт до передматерика і, вірогідно, призначалася для відправлення пожертви чи вміщення решток тризнової відправи.

У щільному заповненні виявлені 15 дрібних уламків ліпного горщика

Знахідки. 1 — 13. Фрагменти стінок ліпного горщика з поверхнею, загладженою переважно з внутрішнього боку гребінцем, сіро-коричневого кольору, зі слідами вигорілої органіки та черепашки в пористому тісті. 13 уламків. Розміри — від 1,4 х 1,8 до 3,1 х 5,2 см. Реконструйований діаметр тулуба посудини — 24 — 25 см. У тісті — сліди вигорілих мушель річкових молюсків та органіки (рис. 4, 12 — 13).

14. Уламок денця того ж ліпного горщика із загладженою поверхнею сіро-коричневого кольору, зі слідами вигорілої органіки і мушель у крихкому пористому тісті. Розміри — 1,4 х 2,5 см.

15. Фрагмент вінця ліпного горщика із загладженою поверхнею сіро-коричневого кольору, зі слідами вигорілої органіки та мушель молюсків в пористому тісті, прикрашений нижче потоншеного, ледь відігнутого краю навскісними

рядами наколів гребінцевого штампу вправо, нижче — прокресленим зиґзаґом (рис. 4, 11). Розміри уламка — 2,7 х 3,5 см.

Яма належить до числа культових супроводжуючих об'єктів комплексу, котрий включав захоронення 6 та 7, і споруджена у насипу II дослідженого кургану.

Отже, Петрашівський курган посідає особливе місце у колі старожитностей Дніпровського лісостепового Лівобережжя і південної ділянки Лівобережного терасового лісостепу на узбережжі Дніпра як поховальна пам'ятка, що стала найпівнічнішим пунктом виявлення енеолітичної кам'яної гробниці на берегах головної української ріки, місцем розташування під насипом кількох енеолітичних поховальних споруд — невеликих курганів, а також дозволила задокументувати спробу пограбування енеолітичної могили за фіналу козацької епохи [7, сс. 18 — 27]. Останнє, між іншим, підтвердило припущення про час поширення пограбувань курганів у пониззях Псла і Ворскли за епохи масового освоєння просторів Кременчуччини у другій половині XVIII ст. [8, с. 393].

Кам'яна гробниця-циста належить до числа досить рідкісних захоронень представників родоплемінної верхівки мідного віку. Це лише дев'ята, за підрахунками Ю. Я. Рассамакіна [9], кам'яна скриня, і поки-що єдина серед досліджених на північній межі ареалу поширення енеолітичного кочового населення й зони розповсюдження такого типу стародавніх гробниць під насипами курганів [9, s. 18, abb. 14; 10, сс. 37 — 39; 11, сс. 64 — 65]. Її північна відособленість від основного масиву подібних поховань зумовлена розташуванням пониззя Сухого Кобелячка неподалік від Дніпровських переправ у Переволочній, Келеберді та Кременчуці, наявністю між гирлами Псла і Кобелячка виходів гранітів та діоритів, червоних залізистих кварцитів, проляганням торованих торгових шляхів вздовж берегів Дніпра. З-поміж групи елітарних енеолітичних випростаних поховань вона вирізняється використанням великих брил і плитчастих блоків каменю (тобто, за рівнем трудозатрат, необхідністю перевезення граніту через, принаймні, дві невеликі річки та їх заболочені заплави), містить в основі насипу первинного кургану шар мулистого ущільнення конструкції і перекрита стелоподібними плитами, частина з яких, можливо, виявилася перевикористаними шляхом реутилізації більш давніх надмогильних споруд чи вівтарів ранішньої доби мідного віку, як це відбувалося частіше за пізньоенеолітичного часу [12, с. 5; 13, сс. 28 — 29].

Випростана позиція похованого, північно-західний сектор його орієнтації, використання вохри в обряді, наявність характерної кераміки у заповненні та підсипці, особливості конструкції цисти [6, с. 115], насамкінець, стратиграфічне положення поховання [1, сс. 10 — 19], не викликають сумнівів щодо «випростаної» автентичності і належності до кола найдавніших енеолітичних захоронень краю. За Ю. Я. Рассамакіним, враховуючи пропорції гробниці, віднесеної до групи I, елементи обряду з використанням вуглин, наявність кількох невеликих курганчиків поряд та ям-бофрів під їх насипами, поховання 3 тяжіє до квітянської енеолітичної поховальної традиції [9, ss. 14, 16 — 17, abb. 1; 3], добре відомої як за постмаріупольськими комплексами Поорілля і Присамар'я, так і енеолітичними похованнями Правобережжя Дніпра [1, с. 16; 14]. Петрашівський комплекс, разом з іншими, відкритими в кургані і найближчих околицях Комсомольська [8, сс. 322 — 324], складає, так би мовити, найближчу північну периферію основного ядра «випростаних» енеолітичних поховань Степового Подніпров'я [5, сс. 173 — 174]. Більш віддалена північна межа розселення цих племен на безлісих ділянках Лівобережного Лісостепу пролягає далі — за 200 км — у межиріччі

Сули та Удаю [15, сс. 21 — 22, 24, рис. 6; 16, сс. 144 — 146; 17, с. 63], а типові поховальні старожитності перших кочівників мідного віку, що мали риси обряду постмаріупольських насельників Поорілля, вже добре відомі між Ворсклою і Сулою [18, с. 40; 19, сс. 75, 77, рис. 4, 2; 20, сс. 15 — 16, рис. 5, 4; 21, с. 20, рис. 13; 22, сс. 60 — 61, 71, 112 — 113; 23, сс. 38 — 41, рис. 19; 24, сс. 259 — 263; 25, сс. 86, 89, карта 7, 2; 26; 27, с. 11; 28, сс. 51 — 53, 70 — 71, 74].

Особливостями Петрашівського поховального комплексу є також: використання в обряді вохристого порошку, виготовленого з розітертого рожево-червоного та бурого залізистих кварцитів; сліди ймовірної пожертви і тризнової відправи (менш імовірно, використання для засипання основи гробниці заповнення більш раннього енеолітичного поховання, що містилося на місці зведення гробниці).

З-поміж енеолітичних гробниць-цист І-ї групи, за Ю. Я. Рассамакіним, відкритих у Подніпров'ї та Північному Причорномор'ї, найближчі паралелі маємо з похованням 8 кургану № 1 поблизу с. Нововоронцівки на Херсонщині [29, сс. 52 — 53, табл. 163 — 164], захороненнями у кам'яних скринях в околицях м. Орджонікідзе Нікопольського району Дніпропетровської області, а саме — похованням 1 кургану № 7 групи «Завадські Могили» [29, сс. 51 — 52, табл. 157], а також (за влаштуванням плитчастих стінок гробниць) — з похованням 3 кургану № 2 групи «Богданівський кар'єр» [10; 29, с. 52, табл. 160]; за характером перекриття — із закладами поховань, здійснених в ямах, — захороненнями 3 — 4 кургану № 13 групи «Аккермень 1» біля с. Новопилипівки на Мелітопольщині [29, сс. 13 — 14, табл. 31], похованням 30 кургану № 1 неподалік с. Старогороженого Баштанського району Миколаївської обл. [29, сс. 58 — 59, табл. 179, 1; 30, сс. 99 — 119]. Більшою масивністю і кількістю використаних каменів основи та стелоподібних плит перекриття відрізняється від петрашівського поховання 7 кургану № 14 поблизу с. Мар'ївки під Запоріжжям [10, сс. 39 — 55; 29, с. 45, табл. 134 — 135], й, особливо, циста (поховання 7) кургану № 1 поблизу с. Валового на Криворіжжі [29, сс. 55 — 56, табл. 173 — 174]. Віддалені паралелі спостерігаємо у розташуванні брил основи напівзруйнованої, і як здається, дещо пізнішої кам'яної скрині поховання 17 кургану № 1 у с. Баратівці Снігурівського району Миколаївської обл. [29, с. 176, табл. 517; 31, ss. 112 — 132].

Певні відповідники зі спорудженням цисти первинного Петрашівського кургану знаходимо й у влаштуванні дерев'яної гробниці (поховання 1) на спеціально підсипаному прямокутної форми майданчику в основі енеолітичного насипу кургану № 2 поблизу с. Орлик Кобеляцького району Полтавської області, неподалік гирла Ворскли [32, с. 53]. Правда, для цього захоронення зводилася дерев'яна поховальна споруда, знищена вогнем. Похований там також був викладений випростано горілиць і зорієнтований головою у північному напрямку. Його супроводжувала ліпна чаша конічної форми на високій пустотілій конічній ніжці, заповнена вохрою [9, s. 66, abb. 54, 1; 29, с. 36, табл. 105, 1 — 2; 33, с. 10, № 28], характерна для керамічного комплексу енеолітичного населення Волині і Рівненщини [32, сс. 55 — 56; 34]. Поява таких імпортів у пониззі Ворскли була зумовлена існуванням далеких торгових зв'язків і функціонуванням Дніпровського та перетинаючих його в широтному напрямку торгових шляхів, налагодженням стосунків обміну сировиною і готовими виробами між віддаленими племенами доби мідного віку, в тому числі наявністю неподалік місця спорудження кургану однієї з дніпровських переправ.

Аналогії орнаментації ліпній кераміці, виявленій у заповненні поховання 3, походять як з ґрунтових могил некрополів енеолітичного населення І-ї групи, так і з підкурганних захоронень. Зокрема, подібні гребінцеві накольчасті візерунки з елементами зиґзаґу знайдені у похованні 5 некрополя в Капулівці (1961 р.), серед кераміки з тризни кургану біля Спаського [9, ss. 62, 67, abb. 51, 3; 55, 2], у поховальних пам'ятках Самарсько-Орільського межиріччя [1, рис. 4, 14, 17], під насипом кургану Цегельня та у заповненні поховання 2 кургану № 1 Кормилиці в Нижньому Припсіллі [35, сс. 12, 32, рис. 7, 2]. Відомі ці ж елементи орнаментації і на посуді стоянки Середній Стіг II, Келебердянському енеолітичному поселенні та ін. пам'ятках [36, сс. 238, 239, рис. 3 — 4; 37, рис. 22; 23; 25].

Доволі ординарними вбачаються енеолітичні поховання 6 і 7 Петрашівського кургану, зі влаштуванням яких пов'язується спорудження первісного насипу II. Це рештки ям дитячих поховань груп I/1 та I/2 [9, s. 15, abb. 2], зорієнтованих у північно-західному і північно-східному напрямках. Проте, серед знахідок у заповненні тільки пошкоджене поховання 7 відзначалося яскравими маркерами епохи — знахідкою формованого циліндру з рожево-червоної вохри та розвалом статуетки чи кількох з них, виготовлених з каоліново-крейдяно-вохристої маси. Обидва ці предмети є характерними для інвентаря постмаріупольських поховальних комплексів Орільсько-Самарського межиріччя і більш південних степових районів [1, сс. 40 — 42, рис. 7, 8; 38, сс. 102 — 104].

Зазвичай поряд із енеолітичними захороненнями неодноразово відзначалося влаштування жертовних ям — бофрів [1, с. 13], виявлених на Полтавщині в Олександрівському та першому Карпусівському курганах [15, с. 21, рис. 6; 23, сс. 40 — 41, рис. 19]. Ями 1 і 4 Петрашівського кургану сплощеної або скругленої чашеподібної форми, зі слідами просочення заповнення рідиною, вуглинами й уламками кераміки у вмісті, пов'язуються зі влаштуванням поховання 3 і захоронень 6 — 7. Аналогії для фрагментів ліпного посуду з них, за орнаментацією, кольором і характером обробки поверхні, масою тіста походять зі зборів на енеолітичному поселенні у Келеберді [36, сс. 238, 239, рис. 3 — 4]. В основі кургану знайдений також і єдиний уламок орнаментованого вінця масивної квітянської ліпної корчаги (рис. 14), найближчі відповідники якому виявлені під першим насипом Цегельні на південь від с. Солонців Дмитрівської сільської ради м. Комсомольська [35, с. 12, рис. 7; 39, рис. 60].

Датування «випростаних» енеолітичних поховальних комплексів Петрашівського кургану, що відносяться до групи I, і, насамперед, дослідженої гробниці-цисти, спирається не тільки на типолого-стратиграфічні побудови й аналіз знахідок, а й на нещодавно отримані дані радіовуглецевого аналізу подібних середньоенеолітичних поховальних комплексів Присамар'я [40, сс. 290, 295; 41, s. 93]. Виходячи з цього, ми схильні віднести час спорудження кам'яної скрині на березі Сухого Кобелячка до кінця першої — початку другої чверті IV тис. до н. е. Влаштування поховань 6 і 7 в окремому кургані поряд відбулося, на наш погляд, на одно-два століття пізніше.

У будь-якому разі, під насипом кургану у Петрашівці за енеолітичної епохи виник унікальний для Полтавщини комплекс, що згрупував у компактному скупченні три насипи невеликих курганів, про поховання і ями під двома з яких йшлося у публікації. Відкриття під першим із насипів мегалітичної гробниці-цисти носіїв «випростаної» традиції влаштування поховань епохи середнього енеоліту стало першим археологічно засвідченим фактом входження території нижніх

течій Псла і Сухого Кобелячка до ареалу поширення кам'яних скринь мідного віку, просування сюди, ближче до зони розміщення поселень дереївської культури, окремих груп постмаріупольських (квітянських) кочівників, зацікавлених в обміні продуктів тваринництва із землеробами. Таке черезполісне проживання цього населення з «дереївцями» вздовж заплави Дніпра, на думку дослідників, продовжувалося аж до пізнього етапу мідного віку [42, с. 77].

Насамкінець, необхідно зазначити, що в ході досліджень кам'яні брили енеолітичної гробниці були вперше у музейній практиці Лівобережної України акуратно демонтовані і пронумеровані. Наприкінці 2011 р. всі деталі гробниці, за участю співробітників Полтавського краєзнавчого музею, були зібрані і перевезені на подвір'я музею, де невдовзі, за польовими кресленнями та фотофіксацією, гробниця відтворена у попередніх розмірах і положенні гранітних брил — в стані на момент виявлення.

Бібліографія

1. Ковалева И. Ф. Север Степного Поднепровья в энеолите — бронзовом веке / И. Ф. Ковалева. — Днепропетровск : Изд-во ДГУ, 1984. — 116 с.

2. Супруненко О. Б. Із робіт експедиції «Славутич» на Середньому Дніпрі / О. Б. Супруненко, Д. Я. Телегін, О. М. Титова // Археологія. — 1989. — № 2. — С. 131 — 136.

3.Супруненко О. Б. Пам'ятки археології пониззя Сухого Кобелячка на Полтавщині / О. Б. Супруненко, В. В. Шерстюк // Старожитності околиць Комсомольська — К. — Полтава : Дивосвіт, 2009. — Ч. VII. — 104 с.

4. Новицкий Е. Ю. Монументальная скульптура древнейших земледельцев и скотоводов Северо-Западного Причерноморья / Е. Ю. Новицкий // Вестник Одесского охранного археологического центра. — Одесса : Облполиграфиздат, 1990. — Вып. II. — 184 с.

5. Рассамакин Ю. Я. Квитянская культура : источники и современное состояние проблемы / Ю. Я. Рассамакин // Stratum plus. — Кишинёв — СПб. — Одесса, 2000. — № 2. — С. 117 — 177.

6. Довженко Н. Д. Проблеми дослідження найдавніших мегалітичних пам'яток України / Н. Д. Довженко // Праці Центру пам'яткознавства. — К., 1993. — Вип. 2. — С. 108 — 135.

7. Супруненко О. Б. Петрашівський курган доби енеоліту — бронзового віку / О. Б. Супруненко. — К. : ЦП НАНУ і УТОПІК, 2012. — 140, 8 с.

8. Супруненко О. Б. Кургани Нижнього Припсілля / О. Б. Супруненко, В. В. Шерстюк. — К. : ЦП НАНУ і УТОПІК, 2011. — 472, XXIV с.

9. Rassamakin Ju. Ja. Die nordpontische Steppe in der Kupferzeit : Gräber aus der Mitte des 5. Jts. bis Ende des 4. Jts. v. Chr. / Von Jurij Ja. Rassamakin // Archäologie in Eurasien : Deutsches Archäologisches Institut, Eurasien-Abteilung. — Mainz : Verlag Philipp von Zabern, 2004. — Band 17. — Teil I : Text. — 234 s.

10. Николова А. В. О позднеэнеолитических памятниках Правобережья Днепра / А. В. Николова, Ю. Я. Рассамакин // СА. — 1985. — № 3. — С. 37 — 56.

11. Рассамакін Ю. Я. Енеолітичні поховання Північно-Західного Приазов'я / Ю. Я. Рассамакін // Археологія. — 1990. — № 1. — С. 64 — 74.

12. Телегін Д. Я. Енеолітичні стели і пам'ятки нижньомихайлівського типу / Д. Я. Телегін // Археологія. — 1971. — № 4. — С. 3 — 17.

13. Телегін Д. Я. Кам'яні «боги» мідного віку України : Доповідь, прочитана авторами на міжнар. конференції «кам'яні боги Європи» в м. Аоста, Італія, 1998 р. / Д. Я. Телєгін, І. Д. Потєхіна. — К., 1998. — 46 с., табл.

14. Ковалева И. Ф. Курганы энеолита-бронзы в криворожском течении Ингульца / И. Ф. Ковалева, З. П. Марина, В. А. Ромашко и др. — Днепропетровск : Изд-во ДНУ, 2003. — 132 с.

15. Супруненко А. Б. Александровский курган эпохи энеолита-бронзы в междуречье Сулы и Удая / А. Б. Супруненко. — Полтава, 1994. — Препринт, вып. 3. — 32 с.

16. Супруненко О. Б. Енеолітичне поховання на межі Чернігівщини і Полтавщини / О. Б. Супруненко // Археологічні старожитності Подесення: Матеріали іст.-археол. семінару, присвяч. 70-річчю з дня народж. Г. О. Кузнецова (22 — 23 вересня 1995 р., м. Чернігів — Славутич). — Чернігів : Сіверянська думка, 1995. — С. 144 — 146.

17. Супруненко О. Б. Енеолітичне поховання у Лубенському Посуллі / О. Б. Супруненко // АЛЛУ. — Полтава : Археологія, 2003. — № 2 / 2002. — 1 / 2003 (12 — 13). — С. 63.

18. Луговая Л. Н. Археологические исследования Полтавского краеведческого музея (1977 — 1986 гг.) / Л. Н. Луговая // Обл. наук.-практ. конф., посвящ. 100-летию со дня рожд. М. Я. Рудинского (26 — 28 марта 1987 г.). — Полтава, 1987. — С. 39 — 41.

19. Лугова Л. Малоладижинські кургани на лівому березі р. Коломак / Л. Лугова // Інтеграція археологічних та палеогеографічних досліджень : Матеріали наук.-практ. семінару (10 — 12 серпня 2010 року). — Полтава : ПДПУ ім. В. Г. Короленка, 2003. — С. 63 — 82.

20. Супруненко А. Б. Курганы Нижнего Поворсклья / А. Б. Супруненко. — М. — Полтава : Крыныця, 1994. — 104 с.

21. Супруненко О. Б. На землі Полтавській : Пам'ятки археології Полтави та околиць / О. Б. Супруненко. — Полтава : Археологія, 1998. — 157 с.

22. Супруненко О. Б. Кургани поблизу с. Солонці на Нижньому Пслі / О. Б. Супруненко // Старожитності околиць Комсомольська. — К. — Полтава : Археологія, 2007. — Ч. V. — 142 с.

23. Супруненко О. Б. Кургани біля с. Карпусі під Полтавою / О. Б. Супруненко, Б. Золотницький, І. М. Кулатова. — Полтава : Археологія, 1996. — 88 с.

24. Кулатова І. М. Населення пізньоенеолітичної доби передстепових просторів Полтавщини / І. М. Кулатова, О. Б. Супруненко // П'ята Полтавська наук. конф. з історичн. краєзнавства (3 — 4 грудня 2003 року). — Полтава : АСМІ, 2003. — С. 252 — 264.

25. Білоусько О. А. Давня історія Полтавщини (XX тисячоліття до н. е. — V ст. н. е.). Підручник / О. А. Білоусько, О. Б. Супруненко. — Полтава : Оріяна, 2004. — 160, VIII с.

26. Супруненко О. Б. Старожитності околиць Комсомольська / О. Б. Супруненко, І. М. Культова, К. М. Мироненко та ін. — Вид. 2-е, доп. — К. — Полтава : Гротеск, Археологія, 2005. — Ч. І. — 140 с.

27. Супруненко О. Б. Кургани з похованнями золотоординського часу поблизу Волошиного у пониззі Псла / О. Б. Супруненко. за участю С. В. Маєвської. А. В. Артем'єва та ін. // Старожитності околиць Комсомольська. — К. — Полтава : Гротеск, Археологія, 2006. — Ч. III. — 140 с.

28. Супруненко О. Б. Курган з угорським некрополем у пониззі Псла / О. Б. Супруненко за участю І. М. Культової, С. В. Маєвської та ін. // Старожитності околиць Комсомольська. — К. — Полтава : Гротеск, Археологія, 2007. — Ч. VI. — 110 с.

29. Рассамакин Ю. Я. Азово-Понтийские степи в епоху меди : Погребальные памятники середины V — конца IV тыс. до н. э. / Ю. Я. Рассамакин // Archäologie in Eurasien : Deutsches Archäologisches Institut, Eurasien-Abteilung. — Mainz : Verlag Philipp von Zabern, 2004. — Band 17. — Teil II : Katalog. Tafeln. — 277 с., 546 табл.

30. Шапошникова О. Г. Курганная группа близ с. Старогорожена / О. Г. Шапошникова, В. Н. Фоменко, А. М. Балушкин // Древности Поингулья. — К. : Наукова думка, 1977. — С. 99 — 145.

31. Rassamakin Ju. Ja. On Earlu Elements of the Globular Amhora Culture and Other Central European Cultures in the Late Eneolithis of the Northern Black Sea Region / Ju. Ja. Rassamakin // Kośko A. Eastern Exsodus of the Globular Amhora People 2950 — 2350 BC. // Baltic-Pontic Studies. — Poznań, 1996. — 4. — S. 112 — 132.

32. Лугова Л. М. Енеолітичне поховання в кургані поблизу с. Орлик Полтавської області / Л. М. Лугова, Ю. Я. Рассамакін // Археологія. — 1985. — Вип. 49. — С. 53 — 57.

33. Памятники материальной культуры древней и средневековой Полтавщины : Каталог выставки / [сост. Е. Л. Гороховский, И. Н. Кулатова, Л. Н. Луговая и др.]. — Полтава, 1985. — 56 с.

34. Рассамакін Ю. Я. Енеоліт та бронзовий вік [підрозділи, присвячені скотарям та індоєвропейській проблемі] / Ю. Я. Рассамакін // Давня історія України : В 3-х т. Первісне суспільство. — К. : Наукова думка, 1997. — Т. 1. — Частина друга. — Розділ І. — С. 273 — 309, 317 — 337, 358 — 374.

35. Шилов Ю. А. Курганные древности окрестностей Комсомольска / Ю. А. Шилов. — К. — Комсомольск : Аратта, 2007. — 72 с.

36. Рассамакін Ю. Я. Келеберда — забуте поселення з керамікою квітянського типу на Дніпрі / Ю. Я. Рассамакін // АВУ 2001 — 2002 рр. — К. : Шлях, 2003. — Вип. 5. — С. 235 — 240.

37. Рассамакін Ю. Я. Скельська стоянка доби енеоліту «Кічкас IX-II» (Середній Стіг II) : сучасний стан вивчення колекції (до 80-річчя дослідження пам'ятки) / Ю. Я. Рассамакін, О. О. Якубенко, С. А. Сорокіна // Археологічні пам'ятки Хортиці та їх музеєфікації. — Запоріжжя : Дике поле, 2006. — Вип. 1. — С. 43 — 89.

38. Ковалева И. Ф. Зеленогайский комплекс антропоморфной пластики : культурная принадлежность и семантика / И. Ф. Ковалева, З. П. Марина, В. А. Ромашко и др. // Курганы энеолита — бронзы в криворожском течении Ингульца. — Днепропетровск: Изд-во ДНУ, 2003. — С. 102 — 127.

39. Шилов Ю. А. Курган-святилище «Цегельня» / Ю. А. Шилов // АДУ 1992 р. — К., 1993. — С. 142 — 144, рис. 60.

40. Рассамакин Ю. Я. Новые даты к абсолютной хронологии эпохи энеолита степного Причерноморья (предварительная информация) / Ю. Я. Рассамакин // Археологический альманах. — Донецк : Донбасс, 2009. — № 20. — С. 289 — 297.

41. Rassamakin Ju. Ja. Zur absoluten Chronologie des Äneolithikums in den Kupferzeit Steppen des Schwarzmeergebietes anhand neuer 14C-Daten / Ju. Ja. Rassamakin // Prähistorische Archäologie in Südosteuropa : Der Schwarzmeerraum vom Äneolithikum bis in die Früheisenzeit (5000500 v. Chr.); [Herausgegeben von Eugen Sava, Blagoje Govedarica und Bernhard Hänsel]. — Rahden (Westf.) : Verlag Marie

Leidorf GmbH, 2011. — Band 2 : Globale Entwicklung versus Lokalgeschehen. — S. 80 — 100.

42. Мовша Т. Г. Хронология Триполья — Кукутени и степные культуры эпохи раннего металла в её системе / Т. Г. Мовша // Проблемы археологии Поднепровья. — Днепропетровск : Изд-во ДГУ, 1984. — С. 60 — 83.

Супруненко А. Б.

Энеолитические комплексы Петрашевского кургана в окрестностях Комсомольска

В 2011 г. в с. Петрашевка Кременчугского района Полтавской области на правом берегу р. Сухой Кобелячек (левый берег Днепра) исследован небольшой курган. Стратиграфически в нём прослежены 6 насыпей, досыпка; обнаружено 17 погребений от эпох энеолита — бронзы до конца XVIII в.; 8 ям, стела, остатки кострища и пр.

В небольшой первичной илистой насыпи находился «каменный ящик» — пятиугольная в плане гробница-циста, сложенная из обломков серого гранита, перекрытая стелообразными плитами из того же камня. Её образовывали установленные в вертикальном положении плиты, пространство между которыми заполнялось мелкими обломками и щебнем. Внешние размеры цисты — 1,45 х 2,38 м. Гробница имела следы ограбления конца XVIII в. Погребение принадлежало мужчине в возрасте 35 — 40 лет, уложенному вытянуто на спине, с руками вдоль туловища и ногами, расположенными нешироким ромбом. Дно могилы устилал тонкий слой истлевшей бересты, усыпанной буро-коричневой охрой.

Гробница принадлежит к числу редких захоронений представителей родоплеменной верхушки медного века. Это 9-й каменный ящик-циста группы I по Ю. Я. Рассамакину, единственный среди исследованных к северу от ареала распространения кочевого населения энеолитической эпохи.

Рядом осуществлены ещё два детских захоронения, перекрытые отдельной насыпью. В одном из них выявлены формованный цилиндр из розово-красной охры и развал статуэтки из каолиново-мело-охристой массы. Комплекс предварительно датирован концом 1-й — началом 2-й четверти IV тыс. до н. э.

Каменное сооружение гробницы перевезено в Полтаву и экспонируется в скансене областного краеведческого музея.

Suprunenko A. B.

The Eneolithic complexes of the Petrashevka Barrow in Environs of Komsomolsk

In 2011, in the village Petrashevka, which is in Kremenchug district of the Poltava region, on the right bank of the river Sukhoy Kobeliachek (and on the left bank of Dnieper), there was investigated a barrow. Stratigraphically there are detected six embankments, and a filling; there are also discovered seventeen burials, dated back from the Neolithic and Bronze Age up to the end of the eighteen century; eight pits, a stele, remains of a bonfire site, etc.

In a small initial oozy embankment there was a 'stony box' — a cist, pentangular in its plan, made of grey granite pieces and covered with stele-shaped plates of the same material. The cist was formed by vertical plates, the space in between of which was filled with small grey granite fragments and the crushed stone. Its external dimensions was 1,45 x 2,38 m. It was a burial of a man, who died in age of 35 — 40, put in his back with his hands along his body and the legs, which formed a not wide rhombus. The cist floor was covered with nearly reduced to dust birch bark, studded with red-brown ochre.

The cist belongs to the number of the tribal top people burials, dated back to the Cooper Age, which are quite rare. This one is the ninth cist of the first group, after Y. J. Rassamkin, and the only the first, which was investigated towards the North from the habitat of the nomadic people in the Neolithic period.

Next to the cist, there are also two burials of children, covered with a separate embankment. In one of them, there was found a formed cylinder of rose and red ochre, and a disintegrated statuette of china clay and ochre paste. Preliminarily, the complex is dated back to the late first — early second century B. C.

The cist stony construction was relocated to Poltava; now, it is exhibited in the Poltava Museum of Regional Studies.